

УДК 378;37.011; 001.51

С. В. КОПИЛОВА

кандидат педагогічних наук, доцент
Херсонський державний університет

МЕТОДОЛОГІЧНА СИСТЕМА РОЗРОБКИ АДАПТИВНОЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті обґрунтовано методологічні засади проектування адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи. Запропоновано методологічну систему, яка представлена положеннями теорії пізнання, принципами філософської методології, методологічними підходами: системним, гармонізаційним, інтервальним, культурологічним, гуманістичним, кібернетичним, особистісним, діяльнісним. Представлено систему загальних і специфічних принципів розробки адаптивної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи.

Ключові слова: адаптивна соціально-педагогічна система, професійна підготовка магістрів соціальної роботи, методологічна система, методологічні підходи, принципи професійної підготовки.

Розгляд адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи як складного об'єкта зумовлює необхідність обґрунтування відповідної методологічної системи. Педагогіка – достатньо консервативна наука, проте вона не залишається застиглою й продуктивно розвивається, передумовою чого є процеси диференціації й інтеграції наук. З'являються нові підходи до розуміння методологічних основ, які можуть стати передумовою розробки структурно-функціональної моделі адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи.

Розвиток педагогіки упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. відбувався у напрямі переходу від одновимірного розгляду педагогічних об'єктів до багатовимірного (Ф. Лазарев), підґрунтям якого виступають організація, управління, спілкування (Т. Дмитренко, Т. Колбіна, Т. Лаврик). У межах педагогічної теорії сформовано низку підходів до підготовки спеціалістів у вищій школі: системний (Л. Буєва, М. Данилов, Ф. Корольов, Е. Юдін), гармонізаційний (С. Муратов), інтервальний (Ф. Лазарев, А. Остапенко), культурологічний (Г. Драч, Т. Колбіна), гуманістичний (Н. Бордовська, В. Серіков, М. Алексєєв), діяльнісний (С. Рубінштейн, А. Леонтєв), особистісний (Ю. Кулюткін).

Мета статті – з'ясувати методологічні засади перетворення традиційних систем професійної підготовки фахівців на адаптивні.

Завдання: 1) на основі вивчення та аналізу науково-практичних розробок і досліджень педагогічних систем відібрати підходи, придатні для обґрунтування методологічних засад проектування адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи; 2) проаналізувати виділені підходи з метою розгляду положень, що лежать

у їх основі й виконують роль вимог до проектування адаптивних систем; 3) сформувати систему принципів професійної підготовки магістрів соціальної роботи в адаптивній системі.

Методологічну систему проектування моделі адаптивної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи складають: 1) теорія наукового пізнання, розроблена матеріалістичною діалектикою, зокрема, закон єдності і боротьби протилежностей; 2) основні методологічні принципи, у тому числі, філософські, загальнонаукові, конкретно наукові; 3) сучасні педагогічні парадигми (гуманістична, культурологічна, знаннева, парадигма управління), які доповнюють і розвивають систему методологічного знання; 4) різні підходи до вивчення проблеми професійної підготовки фахівців у вищій школі (системний, інтервальний, гармонізаційний, культурологічний, гуманістичний, кібернетичний, особистісний, діяльнісний); 5) загальні і специфічні принципи професійної підготовки магістрів соціальної роботи.

Положення теорії пізнання на гносеологічному рівні проявляються у відповідних методологічних підходах: діалектичному, критичному (оцінювальному), історичному [9, с. 53–61]. Діалектичний підхід у пізнанні проблем функціонування адаптивної соціально-педагогічної системи висуває та обґрунтовує положення про зв'язки й залежності явищ, процесів практики, про їх неперервний розвиток, про джерела, рушійні сили та напрями розвитку соціально-педагогічної практики. Обґрунтування факторів: об'єктивного, суб'єктивного, особистісного, людського, що впливають на функціонування соціально-педагогічної системи, виявлення умов розвитку професійного творчого потенціалу особистості – відповідають вимогам цього підходу. Критичний підхід до пізнання та перетворення соціально-педагогічного об'єкта зумовлює необхідність його розгляду з точки зору виникнення суперечностей, зумовлених взаємодією різнонаправлених факторів, а саме, зовнішніх (об'єктивний, суб'єктивний) та внутрішніх (особистісний, людський). Застосування історичного підходу до пізнання та проектування соціально-педагогічних систем дозволяє виявити тенденції розвитку адаптивних систем у педагогіці та уточнити критерії функціонування цього типу об'єкта.

Філософська методологія включає такі принципи: об'єктивності, науковості, історичності і логічності, активності суб'єктів у пізнанні, зв'язку з практикою, детермінізму, системності тощо. Сутність принципів полягає в такому: принцип об'єктивності – передбачає, що об'єкт існує сам по собі, незалежно від інтерпретацій спостерігача; критерій перевірки об'єктивності – досвід; науковість орієнтує на сприйняття і розуміння конкретного, переважно через узагальнені теоретичні знання; активність – дієвість, діяльна поведінка; підґрунтя активності – непогодженість між ситуацією і досвідом; три рівня активності – відтворювальна, пояснювальна, творча; практика – діяльність людини, спрямована на досягнення мети; критерій істини (К. Маркс); детермінізм – причинна обумовленість явищ

навколишнього світу; принцип сходження від абстрактного до конкретного (Г. Гегель, К. Маркс) вимагає, щоб при дослідженні складних об'єктів, які характеризуються великою кількістю різноманітності, наявністю ймовірнісних процесів, нелінійністю в розвитку, виділяти головну, визначальну сторону, розглядати її в розвитку [5].

В якості загальнонаукової методології слід розглядати підходи – теоретичні концепції, які можна використовувати у всіх або в більшості досліджень. На цей момент нараховується більше тридцяти наукових підходів, які визначають інструментальну основу досліджень у будь-якій галузі. У результаті вивчення та аналізу науково-практичних розробок і досліджень педагогічних систем, у якості теоретико-методологічних підходів до проектування адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи відібрані: гуманістичний, системний, інтервальний, гармонізаційний, культурологічний, кібернетичний, особистісний, діяльнісний. Проаналізуємо виділені підходи з метою розгляду положень, що лежать у їх основі й виконують роль вимог до проектування адаптивних систем.

Системний підхід (Л. Буєва, М. Данилов, Ф. Корольов, Е. Юдін) є втіленням принципів матеріалістичної діалектики, на яких базується природничо-наукова картина світу. Під системою розуміють сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях та зв'язках один з одним і утворюють певну цілісність, єдність. Педагогічна система є соціальною, тому що вона представляє взаємовідношення людини з оточуючим середовищем, об'єднує тих, хто спільно діє, реалізуючи соціальні зв'язки. Тому правомірно вживати термін соціально-педагогічна система. Предметний аспект системного дослідження передбачає з'ясування того, з яких елементів складається система, структурний – визначення того, як ці елементи між собою зв'язані. З позицій системного підходу набуває значення специфіка систем, що проектуються; принципів, якими слід керуватися при їх створенні. На основі філософсько-методологічних принципів системного підходу (інтервальності, ієрархічності, технологічності тощо) здійснюється розробка моделей, які забезпечують вивчення й проектування системних об'єктів з необхідними властивостями та бажаними для середовища функціями. Результат пізнання системного об'єкта може бути втілений у його структурно-функціональній моделі.

Ураховуючи, що результатом узгодження впливів внутрішнього і зовнішнього середовища, який забезпечується процесом адаптації, є набуття системою гармонійності, доцільним при розгляді адаптивних систем є звернення до гармонізаційного підходу. С. Муратовим гармонійність визначається як ступінь досягнення гармонії, тобто узгодженості частин цілого, їх співрозмірності у процесі гармонізації. Звідси, узгодженість (динамічна ознака) характеризується як внутрішній стан об'єкта, що часто не спостерігається зовні, а пропорційність – зовнішній вияв узгодженості, одна з кількісних оцінок гармонізації й гармонії [11]. Прийняття ідеї гармонізації в

педагогіці ставить проблему пошуку критеріїв оптимальної комбінації двох протилежностей. Розв'язати її можна за допомогою принципів інтервальності, ієрархічності, технологічності як методологічного підґрунтя дослідження будь-якого типу систем, у тому числі соціально-педагогічних. Відповідно до першого принципу, основою багатовимірного розгляду об'єктів є певні інтервали, в якості яких виступають процеси організації, управління, спілкування. Відповідно до другого принципу, будь-яку систему розглядаємо як ієрархічну модель в єдності особистісного, міжособистісного, групового рівнів, кожний з яких представлений відповідними суб'єктами й забезпечує здійснення специфічних функцій. Відповідно до третього принципу, будь-який процес представляє визначену послідовність, яку розглядаємо як єдність орієнтувального, пізнавально-перетворювального, контрольного-рефлексивного етапів. Звідси, при проектуванні соціально-педагогічної системи для встановлення гармонійної комбінації змісту, форм, методів професійної підготовки доцільно брати до уваги інтервали, рівні та етапи соціально-педагогічного процесу, на кожному з яких їх співвідношення буде різним. Оскільки протилежності мають перебувати у певній єдності, виникає питання щодо їх співвідношення. "Гармонійний менеджмент по Фібоначчі" визначив "золоту пропорцію": $100\% = 68\% + 32\%$ [10]. Наприклад, можна говорити про існування можливості вільного вибору студентом навчальних дисциплін, якщо 68% навчального часу складають нормативно встановлені і 32% – визначені вишем дисципліни. Гармонізація передбачає дії, направлені на: приведення системи у відповідність до особливостей об'єкта управління – відношення всередині системи; приведення об'єкта відповідно до вимог та умов, що змінюються – відношення із зовнішнім середовищем; узгодження протилежностей, різнонаправлених інтересів – відношення "об'єкт управління – суб'єкт управління – середовище" із залученням існуючих або нових ресурсів. Будемо розглядати гармонійність як якісну характеристику соціально-педагогічної системи, що визначає її здатність устанавлювати відношення між різними, але такими, що не виключають одна одну сторонами, які взаємно засновують, зумовлюють і необхідно доповнюють одна одну.

Подолати обмеження системного підходу, пов'язані з наявністю суперечностей у поясненні тих чи інших проблем функціонування соціально-педагогічних систем, та доповнити положення гармонізаційного підходу дозволяє інтервальний підхід. Ф. Лазаревим на основі аналізу парадоксів одноплосинного мислення у багатовимірному світі переконливо доведено інтервальну структуру буття та необхідність багатовимірного мислення при пізнанні різних його сфер. Передумовами появи нової парадигми пізнання стала теорія відносності й принцип додатковості, які виникли в надрах природничих наук. Поняття відносності виражає залежність будь-якого явища від системи відліку, якою користуються для його локалізації у просторі і часі. Поняття додатковості відбиває існування обмеження у відношенні об'єкта, що взаємодіє з іншими об'єктами, та ставить абсолютну

межу для оцінки його поведінки та використання методів пізнання [7]. Через диференціацію просторово-часової структури буття суперечливі істини розглядаються як такі, що пов'язані з різними системами реальності. Відбачення проблеми в одній перспективі слід перейти до бачення з точки зору багатьох перспектив, представлених різними системами, кожна з яких можна розглядати як один із можливих фізичних світів, які у своїй сукупності утворюють багатовимірну структуру реальності. Відкриття інтервального погляду означає скоріше не те, що об'єкт багатовимірний, а те, що за певних обставин він може бути розглянутий як одновимірний і тим самим створювати передумови для раціонального пізнання. У межах соціально-педагогічної системи слід виділяти інтервали, що представляють різні системи реальності й дозволяють раціонально досягнути дійсність, а саме: організацію, управління, спілкування. Обов'язковим завданням наукового дослідження є встановлення педагогічних умов (конкретної системи зв'язків), у межах яких педагогічна система забезпечує актуалізацію тих або інших потенційних можливостей свого буття.

Культурологічний підхід полягає у розкритті та представленні досягнень культури як способу забезпечення професійно-особистісного розвитку особистості. Культура як сукупність матеріальних, духовних, практичних (технологічних) цінностей, що створені суспільством, визначає змістовий аспект спільної діяльності в університеті. Втілюючись у формах індивідуального досвіду як деяка цілісність, культура представляє собою гармонію знань, мислення, творчих дій, почуттів, спілкування, поведінки [6]. Культурологічний підхід є основою для відбору предмета та умов спільної продуктивної діяльності студентів і викладачів, що забезпечують успішність оволодіння культурними цінностями, професійним досвідом, сприяють саморозвитку творчої індивідуальності кожного суб'єкта освітнього процесу.

Гуманістичний підхід (М. Алексеєв, Н. Бордовська, В. Серіков) ґрунтується на визнанні унікальності особистості, її права на вільний розвиток та прояв творчих здібностей; виборі особистісного початку в якості критерію функціонування соціально-педагогічної системи університету. Навчання у вищій школі розуміється не тільки як оволодіння освітньо-професійною програмою, а, насамперед, як процес, направлений на забезпечення професійно-творчого розвитку особистості, реалізацію її творчого потенціалу. Гуманістична орієнтація освіти передбачає створення умов для саморозвитку особистості, що є альтернативою процесу формування особистості з заданими якостями. У контексті цього підходу пріоритетного значення набуває ціннісне відношення до особистості в різних проявах, урахування та культивування унікальності особистості, сприяння самореалізації кожного суб'єкта у різних сферах життєдіяльності, єдність професійної, навчальної діяльності й життєдіяльності [3].

Залежно від методологічної системи, існують варіативні засоби забезпечення адаптивності соціально-педагогічної системи. Основним обра-

но кібернетичний підхід, згідно з яким зміни відбуваються шляхом управління. Кібернетика як наука про загальні закономірності процесів управління та передачі інформації в машинах, живих організмах і суспільстві забезпечує адаптивний характер управління, а відповідний підхід дозволяє вирішити проблему підвищення результативності процесу професійної підготовки на основі адаптивного управління. З позицій кібернетичного підходу, адаптація – це накопичення й використання інформації для досягнення оптимального стану або поведінки системи при початковій невизначеності в мінливих зовнішніх умовах. Наявність мети дозволяє говорити про цілеспрямовану систему, яка повинна володіти властивостями, що дозволяють їй моделювати й прогнозувати свою поведінку у зовнішньому середовищі: сприймати й розпізнавати зовнішній вплив, формуючи образ зовнішнього середовища; володіти апріорною інформацією, що зберігається у вигляді образів самої себе й своїх властивостей, фіксується у морфологічній та функціональній моделях, які утворюють інформаційний опис системи [5]. Отже, інформаційна модель системи є результатом відбиття вимог зовнішнього середовища – роботодавців – до рівня та якості підготовки фахівців. Вона втілюється в освітньо-кваліфікаційній характеристиці професіонала. Інформаційна модель процесу професійної підготовки є результатом прогнозування процесу навчання. Вона втілюється в освітньо-професійній програмі підготовки магістра. Обидві моделі є інформаційною основою управління навчальною діяльністю студентів.

Компонентом методологічної системи є сукупність принципів, які дають педагогу вказівки щодо організації педагогічного процесу від моменту постановки цілей до аналізу результатів процесу. Кожен принцип регулює вирішення конкретних педагогічних суперечностей, сприяє досягненню загальної гармонії, узгодженості. Обґрунтування педагогічних принципів здійснюється: 1) на основі розуміння законів і закономірностей педагогічного процесу; 2) з урахуванням прийнятої педагогічної парадигми й підходів; 3) на основі філософських, соціальних, логічних та інших знань; 4) з урахуванням передового педагогічного досвіду. Отже, при виділенні принципів професійної підготовки магістрів соціальної роботи слід урахувати: основні закони і закономірності педагогічного процесу, які пов'язані з професійною підготовкою магістрів соціальної роботи й розвитком їхнього професійного творчого потенціалу; обґрунтовані концептуальні ідеї й методологічні засади проектування адаптивних соціально-педагогічних систем.

Засновуючись на положеннях, викладених В. Безруковою, І. Липським [2; 9], виділяємо загальні принципи професійної підготовки магістрів соціальної роботи, які відповідають цілям освіти: 1) принципи, що витікають з особливостей людини як об'єкта впливу: природодоцільності, гуманізації педагогічних відношень і педагогічного процесу, гуманітаризації; 2) принципи, що характеризують вплив суб'єкта: єдності й взаємозумовленості цільового, педагогічного, особистісного регулювання навча-

льної діяльності; 3) принципи, що відбивають загальні вимоги до самого педагогічного процесу: цілісності, демократичності, багаторівневості; 4) принципи, що характеризують загальні вимоги до того, якими повинні бути зв'язки педагогічного процесу з середовищем: культуродоцільності, професійної доцільності, гармонізації й збалансованості соціально зумовлених й індивідуально спроектованих різнорівневих цілей професійної підготовки.

Загальні принципи проектування соціально-педагогічних систем слід доповнити специфічними, які визначають особливості професійної підготовки магістрів соціальної роботи й узгоджуються з виділеним критерієм (розвиток професійного творчого потенціалу), концептуальними й методологічними засадами: професійного творчого розвитку особистості, єдності професійної доцільності й професійної незалежності, взаємозбагачення теорії й практики соціальної роботи, пріоритету суб'єктної позиції студента, єдності й взаємозумовленості цільового, педагогічного, особистісного регулювання навчальної діяльності, ціннісно-смыслової орієнтації в прогнозованій діяльності.

Останнім компонентом методологічної системи дослідження соціально-педагогічних об'єктів є методи. Для розробки моделі адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи можуть бути застосовані: системний метод, моделювання, аналіз і синтез, індукція і дедукція.

Висновки. Як методологічні засади проектування адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи виступають: діалектичний, критичний, історичний підходи теорії наукового пізнання (потребують установлення факторів та умов педагогічного процесу, основних суперечностей та тенденцій розвитку), філософські методологічні принципи: об'єктивності, науковості, системності; сучасні педагогічні парадигми: гуманістична, культурологічна, знаннева, парадигма управління); сукупність методологічних підходів: системний, інтервальний, гармонізаційний, культурологічний, гуманістичний, кібернетичний, особистісний, діяльнісний; загальні та специфічні принципи професійної підготовки магістрів соціальної роботи. Основні положення представленої методологічної системи є основою для подальшої розробки структурно-функціональної моделі адаптивної соціально-педагогічної системи професійної підготовки магістрів соціальної роботи.

Список використаної літератури:

1. Алексеев Н. А. Личностно-ориентированное обучение; вопросы теории и практики : монография / Н. А. Алексеев. – Тюмень : Изд-во Тюменского государственного университета, 1996. – 216 с.
2. Безрукова В. С. Основы духовной культуры : энциклопедический словарь педагога [Электронный ресурс] / В. С. Безрукова. – Екатеринбург, 2000. – Режим доступа: <http://www.sofia-sfo.ru>.

3. Бордовская Н. В. Гуманитарные технологии в вузовской образовательной практике: теория и методология проектирования : учеб. пособ. / Н. В. Бордовская. – Санкт-Петербург : Книжный Дом, 2007. – 408 с.
4. Дмитренко Т. А. Методология педагогики: характеристики, дефиниция / Т. А. Дмитренко, Е. В. Ярьсько // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. – Екатеринбург : Изд-во СВ-96, 2010. – Вып. 6. – 384 с.
5. Дмитренко Т. О. Парадигмальний аспект дослідження розвитку педагогіки у другій половині 20-го на початку 21 століття / Т. О. Дмитренко // Новий колегіум 2010. – № 3. – С. 8–15.
6. Культурология : учеб. пособ. / под ред. проф. Г. В. Драча. – Москва : Альфа-М, 2003. – 432 с.
7. Лазарев Ф. В. Структура познания и научная революция : монография / Ф. В. Лазарев, М. К. Трифонова. – Москва : Высшая школа, 1980. – 127 с.
8. Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ : учеб. пособ. / И. А. Липский. – Москва : ТЦ Сфера, 2004. – 320 с.
9. Материалистическая диалектика как научная система / под ред. проф. А. П. Шептулина. – Москва : изд-во Моск. ун-та, 1983. – 296 с.
10. Муратов А. С. Гармонизационный подход к управлению экономическими системами / А. С. Муратов // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. Теория управления. – 2012. – № 5. – С. 11–19.
11. Сериков В. В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – Москва : Логос, 1999. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2015.

Копылова С. В. Методологическая система разработки адаптивной социально-педагогической системы профессиональной подготовки магистров социальной работы

В статье обоснованы методологические аспекты разработки адаптивной социально-педагогической системы профессиональной подготовки магистров социальной работы. Предложена методологическая система, которая представлена положениями теории познания, принципами философской методологии, методологическими подходами: системным, гармонизационным, интервальным, культурологическим, гуманистическим, кибернетическим, деятельностным, личностным. Установлена система общих и специфических принципов профессиональной подготовки магистров социальной работы в адаптивной социально-педагогической системе.

Ключевые слова: *адаптивная социально-педагогическая система, профессиональная подготовка магистров социальной работы, методологическая система, методологические подходы, принципы профессиональной подготовки*

Kopylova S. The Methodological Basics of Projecting of Adaptive Social-Pedagogical System of Training Master of Social Work

In the article the methodological aspects of projecting adaptive social-pedagogical system of training of masters of social work were substantiated. Methodological system included the position of epistemology, the principles of philosophical methodology, methodological approaches: system, garmonization, interval, cultural, humanistic, cybernetic, activity, personality.

The dialectical approach provides study of factors: the objective, subjective, personal, human, that affect the operation of social-pedagogical system, the identification of conditions for the development of professional creativity potential of the individual. Critical approach provides the need to consider the social-pedagogical system in terms of contradictions, that arise under the influence of countervailing factors: external (objective and subjective) and internal (personal and human). The historical approach is necessary to determine the trends

of development of adaptive systems in pedagogy and to clarify the criteria for the operation of this type of object.

On the basis of a system approach should be developed structural-functional model of the adaptive system of training of masters of social work. Because of the principles of interval, hierarchy, adaptability can be ensured elimination of contradictions. According to a first principle, specific intervals (organization, management, communication) are the foundation for the consideration of objects as a multidimensional. According to the second principle, any system considered as a hierarchical model of the unity of personal, interpersonal, group levels, each of which is represented by relevant subject and provides specific functions. According to the third principle, any process is a certain sequence, which is regarded as the unity of the orientation, cognitive-conversion, control and reflexive stages.

It has been disclosed general and specific principles of training of masters of social work in adaptive social-pedagogical system.

Key words: *adaptive social-pedagogical system, professional training of masters of social work, methodological system, methodological approaches, principles of training.*